

Весна Трифуновић

Етнографски институт САНУ, Београд
vesnita@eunet.rs

Постсоцијалистичка трансформација и нови облици идентификације у друштву Србије*

Постсоцијалистичка трансформација у Србији је, као носилац многобројних и разноврсних промена и новина, утицала и на појаву посебних категорија губитника и добитника транзиције. Параметри на основу којих су ове категорије препознате пружају могућност идентификације припадника овог друштва са једном од њих. У овом раду се представљају аналитички појмови који су погодни за разматрање дате идентификације, као и проблеми који се том приликом могу јавити, а који указују на комплексност овог феномена. Категорије губитника и добитника транзиције постоје онолико дуго колико траје и сам процес друштвене трансформације, што значи да су ефемерне. Ипак, то не значи и да су ирелевантне, с обзиром на то да представљају свест о себи, као и о другој, у једном временском периоду који карактеришу важна социјална, економска, политичка и културна превирања.

Кључне речи:

идентитет,
идентификација,
транзиција,
губитници,
добитници

Увод

Процес постсоцијалистичке трансформације представља специфично време кризе, када „немирно стање потреса све постојеће вредности и принципе, и разара установљене шеме живота, а да још није у стању да успостави нове. Трагање за идентитетом подразумева тада одговор на питање: какав је стварни однос између индивидуе и друштва као целине“ (Golubović 1999). У складу са наведеним, овај процес се манифестује и у појави до тада непознатих облика идентификације, који конструишу нове социјалне односе,

---

* Овај рад је резултат истраживања на пројекту бр. 177026: *Културно наслеђе и идентитет*, који у целости финансира Министарство просвете и науке Републике Србије.

схватања и перцепције, а за шта губитници и добитници транзиције представљају добар пример. Наиме, током датог процеса¹ јавио се потпуно нов облик друштвене евалуације, који је оцењивао припаднике овог друштва као губитнике и добитнике тих специфичних социјалних услова и околности. Постсоцијалистичка трансформација се од својих зачетака па до данас одвијала тако да је поменута друштвена евалуација произвела представу о две константне категорије губитника и добитника транзиције, у које су, у зависности од социјалних, политичких и економских прилика, доспевали различити друштвени слојеви и појединци. Бити губитник или добитник транзиције, најгрубље речено, значи (не)сналажење у процесу општих друштвених промена и имплицира, на првом месту, економски успех и/или успон у друштвеном статусу, односно – економску и/или статусну деградацију. Постоје, дакле, јасни параметри за препознавање губитника и добитника процеса транзиције, који су утицали на формирање представе о њима као о посебним категоријама и који омогућавају идентификацију са једном од њих.

Намера ми је да у овом раду упутим на адекватне аналитичке концепте за разматрање питања идентификације са губитницима и добитницима транзиције, као и да истакнем неке проблеме који се могу јавити том приликом. Тиме би се начинио и осврт на значајан аспект са којег се у овом друштву промишља и сагледава феномен губитника и добитника транзиције, а који се односи на личну позицију, односно на саморазумевање по датом питању. Може се рећи да овако формулисан проблем добрим делом упућује на идентитет као битан аналитички појам за разматрање овог феномена, нарочито уколико сâм тај појам схватимо на следеће начине: као свест јединке о њеним карактеристичним својствима, коју она нема сама по себи, него ју стиче кроз друштвене и културне процесе (Прелић 2008, 25); ако имамо у виду да се он често формира по опозиционом принципу, када се својства индивидуе или одређене групе дефинишу у односу на својства друге индивидуе или групе (Dundes 1993, 7); и прихватимо ли да је субјективитет конструкција у којој, поред самоидентификације, подједнако учествује и идентификација коју врши друштвена средина (Mead 2003).

Алтернативе аналитичкој категорији идентитета

Појам идентитета испољава се кроз разноврсне облике, нивое и значења, па уопштено говорећи, постоје три доминантна нивоа на којима као важан фигурира оперативни концепт, а то су појединац, група и друштво (Halpern 2009). У том смислу издвојили су се и различити аспекти са којих се разматра проблем идентитета, као што су филозофски, психолошки,

---

¹ Под процесом постсоцијалистичке трансформације српског друштва подразумевам два sukcesivna периода, од којих је један познат као тзв. прва транзиција или блокирана трансформација (1989–2000), а други – као тзв. права транзиција или закаснела трансформација (2000 –). (в. Kovačević 2006, Lazić *et al.* 2004)

социолошки или антрополошки, од којих је сваки „понудио“ сопствено одређење, схватање и дефиницију датог појма, и ставио нагласак на индивидуу или колектив. Уколико овоме додамо још и супротстављање теоријских поставки из којих су се развили многобројни приступи, суочићемо се са веома амбивалентним значењима идентитета, што онемогућава прихватање једне дефиниције која би на задовољавајући начин одредила овај појам као аналитичку категорију.

Тако се једна од најбитнијих дистинкција између психолошког и социолошког приступа односи на питање да ли идентитет треба разумети као иманентан и постојан у променама, или пак као приписан и обликован у складу са променама и околностима. За разлику од психолога предвођених Ериксеном, који нагињу првом одређењу, социолози идентитет пре посматрају као производ интеракције између индивидуе и друштва, у коме *сопство* више није чврст, дат ентитет, већ процес, констатнтно креиран и ре-креиран у свакој социјалној ситуацији у којој се појединац нађе (Gleason 1983, 918). Недоумице овог типа, вишезначност и парадокси идентитета (Ђурић 2010, Марк 2009), као и контрадикторни теоријски терет који он носи, навели су неке ауторе чак и на сумњу у његову аналитичку вредност и потенцијал:

„Заговарамо да идентитет претендује да значи или превише (у свом „тврдом“ значењу) или премало (у „меким“ значењу²), или пак ништа (услед своје компликоване двосмислености). Узимамо у обзир концептуални и теоријски посао који идентитет треба да одради и сугеришемо да се тај посао може одрадити боље помоћу других термина, мање двосмислених и неоптерећених банализованим конотацијама идентитета. Сматрамо да нас преовлађујуће конструктивистичко становиште идентитета – покушај да се појам „омекша“ и ослободи оптужби за есенцијализам тврђењем да је идентитет конструкт, флуидан и многострук – оставља без оправдања да уопште говоримо о идентитету и да је недовољно опремљено за испитивање „тврде“ динамике и есенцијалистичких тврдњи савремених политика идентитета...Ако је идентитет свугде, онда је нигде.“ (Braubaker *et al.* 2000).

Проблематичност коју ови аутори приписују идентитету своди се, дакле, на покушаје операционализовања самог овог појма и његовог прихватања као аналитичке категорије, што сматрају немогућим услед широких, различитих и супротстављених значења која му се придају. На рачун општеприхваћеног, конструктивистичког виђења идентитета, они упућују критику да је овај приступ у свом инсистирању на флуидности, многострукости и растегљивости учинио дати појам толико еластичним да га

---

² Под „тврдим“ (*hard*) и „меким“ (*soft*) одређењем идентитета Бробејкер и Купер подразумевају два супротстављена приступа, од којих први истиче фундаменталну и постојану истоветност, док други одбацује схватање о базичној истоветности. Ови приступи идентитету познати су још као есенцијалистички и конструктивистички.

је лишио могућности коришћења у сврхе озбиљног аналитичког рада (Braubaker *et al.* 2000, 11). Овакав ток мисли радије усмерава пажњу на друге појмове, који означавају комплексне процесе и факторе, иначе препознате као чиниоце који учествују у образовању идентитета, и групише их у три скупине: идентификација и категоризација, саморазумевање и социјално позиционирање и, на крају, повезаност, сличност и заједништво. Наведене скупине сачињавају, заправо, битни процеси у социјалном животу, који су присутни и одвијају се у свакодневним и најразличитијим ситуацијама. Не улазећи у дубљу расправу о оправданости потискивања аналитичке категорије идентитета у корист ових концепата, сматрам да се они у овом случају показују као конкретни и веома погодни за разматрање проблема сврставања у категорије губитника и добитника транзиције.³

Сам појам *идентификација* позива најпре на утврђивање вршиоца овога процеса. У том смислу се може односити на појединца који се самоидентификује кроз сопствену карактеризацију, постављањем себе у односу на друге или у одговарајућу категорију, а укључује и идентификацију од стране другог. Начин на који појединац идентификује себе, или на који га други идентификују, у великој мери варира у зависности од контекста, и битно је нагласити да се ова два облика идентификације не морају нужно преклапати (Braubaker *et al.* 2000, 14). Посматрано у појмовима губитника и добитника транзиције, то значи да појединац који се идентификује са, на пример, губитницима не мора на исти начин бити обележен и од стране своје околине. За овај проблем је, иначе, битан и посебан облик идентификације, који све више добија на значају у модерном добу, а познат је као категоризацијски⁴ и подразумева припадање или смештање у одређену категорију на основу одговарајућих карактеристика и обележја, као што су род, сексуална оријентација, етничитет, итд. (Braubaker *et al.* 2000, 15). Кроз ове аналитичке појмове стиче се, дакле, увид у то која обележја и карактеристике наводе појединца да се самоидентификује, или да буде идентификован као губитник или добитник транзиције, односно – да буде (само)смештен у једну од ове две категорије, што директно упућује и на њихове опште друштвене концептуализације.

Саморазумевање се односи на мишљење појединца о себи, својој друштвеној позицији и начину сопственог деловања у зависности од свега тога. То је когнитивно и емотивно опажање себе и свог друштвеног света (Braubaker *et al.* 2000, 17). Саморазумевање, у овом смислу, не односи се на хомоген и дат ентитет, већ може имати различите облике у зависности од

---

³ У овом раду ћу се, пре свега, фокусирати на концепте идентификације и саморазумевања, с обзиром на то да ме интересује, као што сам већ поменула, посебан аспект са којег се посматра феномен губитника и добитника транзиције, а који укључује позицију појединца и његово самоперципирање у оквирима ових категорија.

⁴ Други облик идентификације јесте релациони, и он подразумева позиционирање појединца унутар мреже различитих односа, који могу бити сроднички, пословни, пријатељски, итд. В. Braubaker *et al.* 2000.

различитих фактора и друштвених процеса. Стога је важно посматрати га у међусобној вези са друштвеним позиционирањем и нагласити културну специфичност, а не универзалну форму. Могуће је, такође, приметити да су саморазумевање и самоидентификација прилично блиски појмови. Разлика коју Бробејкер и Купер наводе у вези са овим јесте та што саморазумевање може бити прећутно, док самоидентификација захтева одређени степен експлицитне, дискурзивне артикулације (Braubaker *et al.* 2000, 18). Ово је, заправо, самореферентни термин који имплицира субјективност и променљивост, што му се приписује као „слабост“ у одмењивању концепта идентитета, који је често повезиван са трајањем и објективношћу. У овом случају, концепт саморазумевања је ипак адекватан и применљив, будући да су категорије губитника и добитника транзиције – ефемерне, односно, да су препознате искључиво у временском периоду опште друштвене трансформације, и да се кроз њих у различитом тренутку тока те трансформације могу самоевалуирати различити појединци.

Без обзира на аналитичку адекватност и вредност концепата самоидентификације, идентификације и самопоимања за питање сврставања у губитнике и добитнике транзиције, међу њима у овом случају постоје специфични односи, који (само)перцепцију појединца у складу са датим категоријама чине доста сложеном и упућују на одређене проблеме који се јављају. Услед недостатка могућности за детаљније разматрање тих проблема, овом приликом, само ћу се укратко осврнути на њих.

Проблеми идентификације са губитницима и добитницима транзиције

Може се рећи да идентификација губитника и добитника транзиције укључује два различита, али међусобно повезана нивоа: први је могуће означити као објективни (научни), на коме се кроз ове категорије посматрају друштвени слојеви или чак професије, док се други може одредити као индивидуални. Социолошка истраживања су, тако, показала да је део добитника у периоду блокиране трансформације долазио из редова политичке номенклатуре, оних који конвертују политички у економски капитал, и који на тај начин постају предузетници. Губитници су, с друге стране, у датом периоду припадали средњем слоју градског становништва, и то су претежно службеници, стручњаци у државним предузећима, ситни привредници, али и припадници нижег слоја, попут радника, незапослених и пензионера. Током закаснеле трансформације, међутим, системске промене доприносе побољшању стандарда урбаног средњег слоја, али, с друге стране, погађају сиромашније и ниже слојеве друштва, као и многе запослене раднике и техничаре у фабрикама и производним предузећима (Lazić *et al.* 2004, 2006, 2008).

Овде је најпре реч о објективним параметрима који утичу на идентификацију одређеног друштвеног слоја са губитницима или добитницима транзиције. С друге стране, иако статистике показују да је, на

пример, стандард урбаног средњег слоја побољшан у периоду закаснеле трансформације, сâм припадник тога слоја не мора се нужно идентификовати са добитницима транзиције, и из неког разлога може себе сматрати неутралним, или чак губитником по питању стандарда. Тиме долазимо до другог нивоа идентификације, који је означен као индивидуални и који, као субјективан, зависи од личне перцепције, као и од одговарајућег система вредности који појединац подржава. Другим речима, на овом нивоу су самоидентификација, идентификација коју врши околина и самопоимање значајно условљени поменути објективним параметрима, али и постојећим вредносним системима (Koković *et al.* 2004) и стиливима мишљења (Antonijević 2009, 268) у нашем друштву.

Појам *идентификација* се у општој употреби најчешће односи на присвајање једног или више идентитета, и на приврженост њима. Сам процес отпочиње означавањем и именовањем који учествују у изградњи самопоимања, а у великој мери зависи и од потврде коју пружа околина (Foote 1951, 17). Овај појам, такође, асоцира и на емотивно „стапање“ појединца са другима, које се најчешће одвија на пољу друштвених вредности и ставова (Allport 1954, 293). Питање идентификације са губитницима и добитницима транзиције може се учинити једноставнијим него што заиста јесте. Јасно је да ове категорије подразумевају одговарајући животни стандард, друштвени статус и економску (не)моћ. С обзиром на наведене параметре оправдано је претпоставити да су категорије губитника и добитника блиско повезане са класама. На овом месту, међутим, треба нарочито водити рачуна о посебним слојевима који могу бити обухваћени одређеном класом, односно – о унутаркласној сложености и фрагментацији, произашлој из опадања хомогености класа током постсоцијалистичке трансформације српског друштва (в. Lazić 1996, Lazić *et al.* 2004, 2008).

Чињеница да се међу губитнике и добитнике транзиције могу сврстати најразличитији друштвени слојеви упућује на то да њих можемо наћи и у оквиру различитих класа, а што даље значи да су ове категорије прилично хетерогене. Често, наимае, имамо прилику да у штампи читамо о високообразованим појединцима без запослења, са радним местом које је далеко испод њихових квалификација, или пак са незадовољавајућим финансијским вредновањем рада у струци. Овде, дакле, имамо случај да високообразована особа, услед економске деградације, дели животни стандард и економске могућности са, рецимо, радницима средњег образовања. Да проблем буде још замршенији, ни особе средњег или чак нижег образовања не морају нужно бити сврстане у губитнике, будући да се могу појавити и као успешни предузетници.⁵

---

⁵ Ова појава је широко препозната у друштву Србије, и као тема је, између осталог, обрађивана више пута у творевинама популарне културе као што су домаће телевизијске серије. Овом приликом наводим цитат једног од учесника форума Б92 из јула 2010. године, који потврђује њену присутност на оба нивоа: „Seca li se neko serije „Gore – Dole“? Emitovala se pre 15 godina (...) U jednoj epizodi svršeni molekularni biolog (glumi ga Nikola

У наведене категорије, према томе, спадају особе различитих струка, с тим што је фактор образовања најваријабилнији, будући да појединац може да „изађе“ из своје струке и друштвеног слоја и окуша се у некој другој делатности, док ће га ниво његовог образовања увек пратити, као што наведени пример показује. Овде свакако треба посебно поменути и старосну диференцираност, која се протеже од свршеног студента до особе која је практично пред пензијом.⁶ Овако хетерогене категорије губитника и добитника транзиције свакако у себи обједињују различите вредносне системе и ставове, као битне референтне оквире за мишљење и деловање, што идентификацију са њима може чинити веома проблематичном. Оваква разноврсност је уједно и један од извора тензија које могу избити између самопоимања, самоидентификације и идентификације коју врши околина.

Поред тога, такав извор свакако представљају и вредносне импликације које су садржане у самим третираним појмовима. Тако *губитник* у когнитивној свести носи негативан предзнак и алудира на неуспех, неумешност, неспособност, за разлику од *добитника*, за кога се управо везују супротне, позитивне карактеристике. Чињеница да се дати концепти овде односе, пре свега, на сферу друштвеног успеха значајно утиче на сâм процес идентификације, као и на појединца који се опажа као губитник или добитник, услед чега се могу јавити одступања између самопоимања и самоидентификације. Као што је већ назначено, самопоимање је углавном прећутно и лично, док је самоидентификација експлицитна и може се посматрати као слика коју појединац жели да о себи формира у друштву. То може значити да се он неће јавно изјаснити и идентификовати као губитник, упркос томе што се интимно можда перципира управо на такав начин. Појашњење овога можемо наћи у оквирима које је понудио Гофман, а по коме је „друштво организовано на начелу да сваки појединац који поседује одређена друштвена обележја има морално право да очекује да ће га други вредновати и понашати се према њему на одговарајући начин“ (Gofman 2000, 26). С тим у вези је тенденција појединца да околина понуди идеализовани утисак, када тежи да у себе укључи озваничено прихваћене друштвене вредности (ibid, 48). Како у већини друштава постоји идеализовање виших статуса, као и аспирација припадника нижих слојева да пређу у више, овде је на снази жеља за позицијом која би била што ближа узвишеном центру општих друштвених вредности (ibid, 49).

Kojo) dolazi u dragstor da trazi posao. Docekuje ga nepismeni gazda sa ustima punih hrane sa ftrtljem kilograma zлата око vrata, пита колико може терета да подigne и кад је цео о његовим квалификацијама каже: „moli... moliku...moli kulov за posao“. „Ovu seriju мора да је написао Nostradamus за zivota.“ http://www6.b92.net/biz/komentari.php?nav_id=447068

⁶ Као губитнике и добитнике транзиције посматрам првенствено особе које су способне да саме привређују и остваре самосталност, односно – оне које имају, такорећи, активан однос према постојећим друштвеним околностима, директно се суочавајући са проблемом налажења запослења, деградацијом струке, или могућношћу професионалног и(или) економског напредовања. Стога изостављам млађе нараштаје, пензионисане и друге, што ни у ком случају не значи да те категорије становништва нису погођене датим процесом.

Овде, међутим, посебно треба водити рачуна о различитим вредносним системима и системима мишљења који су тесно повезани са проблемом концептуализације губитника и добитника транзиције у овом друштву. Они нарочито долазе до изражаја кроз друштвене типизације (Klapp 1962), које носе најразличитије вредносне импликације, и од којих се позитивне не односе искључиво на добитнике, нити пак негативне важе само за губитнике. *Тајкун, контроверзни бизнисмен и криминалац* јесу свакако добри показатељи и примери тога, као негативни појмови који се понекад везују за добитнике транзиције, а који су произашли из самог друштвеног контекста и услова одвијања транзиционог процеса. У складу са тиме, могу се јавити случајеви у којима се нарочито истиче морална проблематичност добитника транзиције и када губитник не мора нужно носити негативан предзнак.⁷ У оваквим се случајевима друштвени статус, посматран кроз параметар угледа, не мора нужно преклапати са економском моћи. Овим се потврђује да губитници и добитници транзиције бивају и наметнуте категорије, односно, идентификације и типизације које средина некада врши независно од воље појединца, а које се формирају унутар различитих дискурса.

Везано за хетерогеност категорија губитника и добитника, као и за поменуте разноврсне вредносне импликације које им се приписују, овде се посебно издвајају друштвена поређења као механизми конструисања представа о себи, а која се одвијају на међугрупном, унутаргрупном и унутарпојединачном нивоу (Martino 2009, 59). То значи да се губитници и добитници транзиције не евалуирају искључиво на основу међугрупних поређења, када се припадник једне од ових категорија упоређује са једном или више особа које се могу сврстати у супротну категорију. Штавише, унутаргрупни ниво компарације, на коме се појединац посматра у односу на остале припаднике исте категорије, овде се указује као подједнако важан услед поменуте разноврсности коју налазимо унутар ових категорија. Тако је, на пример, и негативне и позитивне типизације могуће наћи унутар било које од ових категорија. У свему томе не треба занемарити ни унутарпојединачни ниво, на коме се појединац пореди са оним што је био у прошлости, или са оним што може бити у будућности. Овај ниво сведочи о самоперцепцији у временској димензији и пружа могућност компарације између два различита транзицијска периода на индивидуалном нивоу, док у исто време игра значајну улогу у процесу самопоимања. Вредносне импликације које категорије губитника и добитника носе у себи и њихова повезаност са

---

⁷ Проучавање представа о губитницима и добитницима транзиције, какве постоје у популарној култури, показало је да се они који спадају у ове категорије не сагледавају искључиво у економском „кључу“, већ у целини која обухвата и професионални и приватни живот, што значи да су у складу са тим параметрима и вредновани. Тиме се потврђује постојање знатно сложеније слике о губитницима и добитницима транзиције од оне која у обзир узима искључиво економске параметре. Видети типизације губитника и добитника које су се искристалисале у домаћим ТВ серијама: Trifunović 2009.

параметрима друштвеног успеха, битно, пак, одређују мотиве који усмеравају организацију представа о себи.

Такав је, рецимо, мотив сопственог вредновања, који одговара жељи појединца да успостави и одржи позитивну слику о себи. Социјални психолози, наимае, сматрају да ће у некој ситуацији појединац који сазна да је његов успех осредњи, одабрати да се пореди са другим особама које су мање успешне од њега (Martino 2009, 55). Следећи мотив, самопроверавање, подразумева настојање да се одржи релативно стабилна и кохерентна слика о себи, и то бирањем, тумачењем и фаворизовањем информација које потврђују свест о себи. Појединци, наимае, радо селективно користе информације које су у складу са оним што они већ мисле о себи у датом времену и одређеним ситуацијама. Тако могу тежити потцењивању кредибилитета особе која им узвраћа слику супротну њиховим представама (ibid), што се може одразити на негативну типизацију добитника транзиције кроз, на пример, тип *криминалца*.⁸ С друге стране, појединце води и мотив сопственог процењивања, који одговара жељи да се формира и тачно, на неки начин објективно сазнање о себи. Оно ипак није потпуно, и често се може наћи у служби потврђивања формираних представа о себи. Четврти битан мотив је лично побољшање, по коме је појединац мотивисан да побољша оно што сâм јесте – свој капацитет, способности, благостање. Том приликом се врше поређења са онима који су били у истој ситуацији, а који су потом напредовали (ibid). Узети заједно, ови мотиви се означавају као сумњиви систем третирања информација, јер у великој мери укључују манипулацију и искривљавање података. Из наведеног је јасно да они имају важан утицај на процесе самопоимања и самоидентификације, као и на одступања која се том приликом могу јавити међу њима.

Закључак

Тензије и непоклапања између самопоимања, самоидентификације и идентификације коју врши околина потврђују комплексност проблема идентификације припадника друштва Србије са губитницима и добитницима транзиције. Овакви специфични односи међу датим аналитичким појмовима могу се разумети уколико се узму у обзир управо истакнута хетерогеност ових категорија и у њих дубоко усађене вредносне импликације. Сама идентификација са губитницима или добитницима, стога, је у великој мери одређена поменути нивоима поређења и мотивима организовања представа о себи, који се, пак, врше у складу са различитим вредносним системима и системима мишљења, по свему судећи – веома битним у овом случају. На основу свега тога изводи се закључак да је лични аспект промишљања губитника и добитника транзиције, односно – саморазумевање по том питању веома сложено, и да у себи мора помирити наведене противречности и

---

⁸ То је свакако и у вези са друштвеним контекстом одвијања транзиције и значајном криминализацијом друштва, нарочито у периоду прве транзиције.

тензије. Начин на који ће се то вршити занимљив је правац за кретање даље истраживања и представља посебну тему која захтева потпуно нови рад.

За сада се може констатовати да смештање у једну од наведених категорија повлачи значајан утицај на перцепцију и самоперцепцију појединца. Категорије губитника и добитника занимљиве су због тога што чине специфичан облик идентификације у одређеном периоду, какав је нпр. транзиција. У том смислу ово јесу ефемерне категорије, будући да постоје онолико дуго колико траје и сам процес друштвене трансформације. То их, међутим, не чини ирелевантним, с обзиром на то да представљају свест о себи, као и о другоме, у једном временском периоду који карактеришу важна социјална, економска, политичка и културна превирања.

Литература:

Allport, Gordon W. 1954. *The Nature of Prejudice*. Reading, MA: Addison-Wesley Pub. Co.

Anderson, Benedikt. 1998. *Nacija: zamišljena zajednica*. Beograd: Plato.

Antoniјевић, Dragana. 2009. „Povodom Levi-Strosovog koncepta Zaborava: Struktura poremećene komunikacije i stilovi mišljenja u tranzicijskoj Srbiji“. U: *Strukturalna antropologija danas: tematski zbornik u čast Kloda Levi-Strosa*, ur. Dragana Antonijević, Beograd: Etnološka biblioteka knj. 40, 246–295.

Braubaker, Rogers, and Cooper, Frederick. 2000. “Beyond Identity”, *Theory and Society* Vol. 29, No. 1, 1–47.

Gleason, Philip. 1983. “Identifying Identity: A Semantic History”. *The Journal of American History* Vol. 69, No. 4, 910–931.

Golubović, Zagorka. 1999. *Ja i Drugi. Antropološka istraživanja individualnog i kolektivnog identiteta*. Beograd: Republika, poglavlje: Identitet kao problem, <http://www.yuope.com/zines/republika/arhiva/99/jaidrugi/>

Gofman, Erving. 2000. *Kako se predstavljamo u svakodnevnom životu*. Beograd: Geopoetika.

Dundes, Alan. 1993. *Folklore Matters*. University of Tennessee Press.

Đurić, Jelena. 2010. „Paradoksi identiteta“. *Filozofija i društvo* Vol. 21, No. 2, 275–292.

Klapp, Orrin E. 1962. *Heroes, Villains and Fools: The Changing American Character*. Prentice-Hall: Englewood Cliffs.

Koković, Dragan i Žolt, Lazar. 2004. „Društvena tranzicija i promene u sistemu vrednosti: primer Vojvodine“. *Sociološki pregled* Vol. XXXVIII, No. 1–2, 249–265.

- Kovačević, Ivan. 2006. „Tranziciona legenda o dobitnicima“. *Etnoantropološki problemi* god. 1, sv. 2, (n.s), 11–26.
- Lazić, Mladen. 1996. „Delatni potencijal društvenih grupa“. *Sociologija* Vol. XXXVIII, No. 2: 259–288.
- Lazić, Mladen i Cvejić, Slobodan. 2004. „Promene društvene strukture u Srbiji: slučaj blokirane post-socijalističke transformacije“. U: *Društvena transformacija i strategije društvenih grupa: svakodnevica Srbije na početku trećeg milenijuma* prir. Anđelka Milić, Beograd: Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta, 39–70.
- Lazić, Mladen i Cvejić, Slobodan. 2006. „Changes in the Recruitment Patterns of the Economic and Political Elites in Serbia“. *Sociologija* Vol. XLVIII, No. 2, 97–112.
- Lazić, Mladen i Cvejić, Slobodan. 2008. „Postsocijalistička transformacija i fragmentacija radničke klase: slučaj Srbije i Hrvatske“. U: *Društvo rizika, promene, nejednakosti i socijalni problemi u današnjoj Srbiji*, ur. Sreten Vujić, Beograd: Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta: 107–133.
- Mark, Edmond. 2009. „Identitetska izgradnja pojedinca“. U: *Identitet(i): pojedinac, grupa, društvo*, ur. Ketrin Halpern i Žan-Klod Ruano-Borbalan, Beograd: Clio, 41–50.
- Martino, Delfina. 2009. „JA u socijalnoj psihologiji“. U: *Identitet(i): pojedinac, grupa, društvo*, ur. Ketrin Halpern i Žan-Klod Ruano-Borbalan, Beograd: Clio: 51–60.
- Mead, George Herbert. 2003. *Um, osoba i društvo: sa stajališta socijalnog biheiorista*. Zagreb: Hrvatsko sociološko društvo.
- Прелић, Младена. 2008. *(H)и овде, (h)и тамо: етнички идентитет Срба у Мађарској на крају XX века*. Београд: Етнографски институт САНУ, Академска издања.
- Trifunović, Vesna. 2009. „Konceptualizacija gubitnika i dobitnika tranzicije u popularnoj kulturi“. *Etnoantropološki problemi* Vol. 4, No. 1, 107–121.
- Foot, Nelson N. 1951. “Identification as the Basis for a Theory of Motivation”. *American Sociological Review* Vol. 16, No. 1, 14–21.
- Halpern, Ketrin, i Ruano-Borbalan, Žan-Klod. 2009. *Identitet(i): pojedinac, grupa, društvo*. Beograd: Clio.